

JEROEN W. P. WIJNENDAELE, *THE LAST OF THE ROMANS:**BONIFATIUS – WARLORD AND COMES AFRICAE,*

LONDON–NEW DELHI–NEW YORK–SYDNEY: BLOOMSBURY 2014, 182 S.

Historia starożytnego Rzymu pełna jest postaci nietuzinkowych, których życiorysy obfitowały w wydarzenia wielkiej wagi. Wiele z tych osobistości swoimi działaniami kształtowało i zmieniało ówczesną historię. Szczególną grupą, która niezmiennie przez wieki wpływała na losy starożytnego Rzymu, byli dowódcy wojskowi. Kilku z nich już w swojej epoce doczekało się spisania własnych biografii i zasłużyło na pamięć potomnych.

Napisanie kompetentnej biografii postaci z czasów starożytnych nastęrcza dziś badaczom wiele trudności. Głównym powodem tego stanu rzeczy jest brak źródeł (zwłaszcza o charakterze autobiograficznym, stworzonych przez daną osobę), umożliwiających poznanie charakteru czy sposobu widzenia świata, jaki prezentowała ta osobistość. Jeśli z kolei posiadamy źródła, mówiące nam o jej życiu i działalności, to sporo czasu należy poświęcić na samą ich interpretację i krytykę. Ciekawym przykładem tego typu pracy opisującej życiorys wodza żyjącego w schyłkowym okresie istnienia Cesarstwa Zachodniorzymskiego jest książka J.W.P. Wijnendaelego pt. *The Last of the Romans: Bonifatius – Warlord and Comes Africae*, która ukazała się w 2014 r. nakładem wydawnictwa Bloomsbury.

Już we wstępie do swojej pracy (s. 1–7) J.W.P. Wijnendaele zaznacza, że postać Bonifacjusza – jednego z ostatnich *comes Africae* – rządzącego terenami diecezji Afryki do czasu najazdu Wandalów jest w historii postrzegana bardzo niejednoznacznie zarówno przez starożytnych historiografów, jak i badaczy współczesnych. Jedni uważali i uważają go za męża stanu, geniusza wojskowego i człowieka honoru, inni za zdrajcę i głupca. Bonifacjusz, choć jako uczestnik najważniejszych wydarzeń przełomu IV i V w. jest znany historykom, to jednak sama jego działalność jest zdecydowanie słabiej przebadana niż, np. działalność Aecjusza – jego największego konkurenta politycznego. Autor zwraca uwagę, że Bonifacjusz doczekał się już nawet swojej biografii¹. Zaznacza jednak przy tym, że od czasu jej wydania minęło ponad 70 lat, a w tym czasie dokonano rewizji poglądów na temat wielu osób i wydarzeń z tamtej epoki. Na nowo zinterpretowano znane i odkryto zupełnie nowe źródła związane

¹ J.L.M. de Lepper, 1941: *De rebus gestis Bonifatii comitis Africae et magistri militum*, Breda.

z osobą komesa Afryki². Wszystkie te fakty w ocenie autora książki przemawiały za ponownym opracowaniem biografii Bonifacjusza.

Część wstępną J.W.P. Wijnendaele kończy, dokonując przeglądu źródeł, na podstawie których w dalszej części publikacji podjęta została próba rekonstrukcji życiorysu słynnego wodza. Omówione są krótko poszczególne dzieła i sylwetki ich autorów. Szczególnie wiele miejsca poświęcono tutaj św. Augustynowi, który znał i przyjaźnił się z Bonifacjuszem, i którego dzieła, a w szczególności listy, stanowią jedno z głównych źródeł, na których oparta jest książka³.

Recenzowana pozycja składa się z sześciu rozdziałów, w których autor opisuje nie tylko koleje życia komesa Afryki, ale omawia jego działalność w kontekście epoki, w której przyszło mu żyć i działać. W rozdziale pierwszym (s. 9–27) badacz omawia zmiany, jakie na przełomie IV i V w. zaszły w sposobie sprawowania najwyższej władzy w Imperium Romanum. Za moment przełomowy uważa rok 395, kiedy to, po śmierci Teodozjusza Wielkiego, Cesarstwo Rzymskie zostało ostatecznie podzielone na dwie części. Według autora jest to wydarzenie, od którego zaczyna się powolna dewaluacja władzy i autorytetu cesarzy na zachodzie. W wyniku rządów młodocianych cesarzy już wcześniej dochodziło do przeniesienia ciężaru władzy na zdolnych i ambitnych dowódców wojskowych. Autor książki przekonuje jednak, że to właśnie za panowania Honoriusza decydujący wpływ na politykę uwikłanego w ciągłe konflikty zbrojne Cesarstwa Zachodniego zaczęli mieć najwyżsi dowódcy wojskowi. Jeroen W.P. Wijnendaele w przekonujący sposób rekonstruuje zmiany, jakie zachodziły w procesie sprawowania władzy na zachodzie. Wyjaśnia również, jak przyczyniły się one do wzrostu politycznego znaczenia zdolnych dowódców, a wśród nich także rozwoju kariery Bonifacjusza.

Rozdział drugi (s. 28–40) omawia początki kariery przyszłego komesa Afryki. Mowa jest w nim o pierwszych sukcesach Bonifacjusza, kiedy to w randze niższego dowódcy brał udział w tłumieniu uzurpacji Jowina w Marsylii oraz walczył przeciw Ataulfowi – królowi Wizygotów. Wreszcie najwięcej miejsca poświęcone jest służbie Bonifacjusza w Afryce. Na podstawie fragmentów korespondencji św. Augustyna autor odtwarza nie tylko działalność wodza jako trybuna osłaniającego limes afrykański przed atakami barbarzyńców, ale również stara się jak najwięcej powiedzieć o charakterze wodza, jego relacjach z innymi ludźmi (zwłaszcza

² Chodzi tu przede wszystkim o odkryte w 1981 r. przez J. Divjaka 29 listów św. Augustyna, z których dwa (7* i 14*) związane są bezpośrednio z osobą Bonifacjusza: Aurelius Augustinus, *Epistolae ex duobus codicibus nuper in lucem prolatae*, recensuit J. Divjak, Vindobonae 1981.

³ Święty Augustyn kilka ze swoich listów (nr. 185, 189, 189A, 220, 14*/287) adresował właśnie do Bonifacjusza. Komes dowodził też obroną oblężonej przez Wandalów Hippony, której biskupem był Augustyn. Święty zmarł w trakcie oblężenia miasta w 430 r.

o przyjaźni z Augustynem), zrekonstruować jego życie prywatne czy wreszcie znaleźć motywy jego późniejszej działalności jako głównodowodzącego wojsk w Afryce i najwierniejszego sprzymierzeńca Galli Placydii.

Rozdział trzeci (s. 43–64) poświęcony jest dojściu Bonifacjusza do wyższych godności dowódczych. Autor omawia tutaj szczególnie drobiazgowo jego relacje z Gallą Placydią – matką cesarza Walentyniana III. Badacz analizuje karierę wodza i wpływ, jaki Galla miała na jego poczynania. Stara się również udowodnić, że to właśnie na jej polecenie Bonifacjusz miał wziąć udział w walkach w Betyce przeciw Wandalom. Próbuje też dociec, dlaczego Bonifacjusz ostatecznie nie wziął czynnego udziału w kampanii prowadzonej przez wrogięgo mu wodza – Castinusa i w jakich ostatecznie okolicznościach doszło do objęcia przez niego funkcji komesa Afryki. Mowa jest wreszcie o tym, jak, administrując Afryką, przyczyniał się do zmian w polityce całego cesarstwa przez wsparcie udzielane Galli i jej synowi oraz obronę afrykańskich prowincji przed uzurpatorem Janem.

Rozdział czwarty (s. 65–86) poświęcony jest działalności komesa Afryki w latach 426–428. Wtedy to za sprawą dworskich intryg Bonifacjusz z jednego z głównych obrońców cesarstwa stał się wrogiem publicznym, który popadł w otwarty konflikt z władcą i jego matką. Autor w tym miejscu dogłębnie analizuje i krytykuje źródła, starając się znaleźć zarówno oczywiste, jak i te mniej jasne przyczyny upadku rzymskiego wodza. Próbuje również zrozumieć jego motywację oraz zrewidować poglądy na temat roli takich osób, jak Aecjusz czy Felix, w zaistniałych wydarzeniach. Opisuje też, jak owe wydarzenia wpłynęły na relacje Bonifacjusza z Augustynem i na stan zarządzanych przez niego prowincji afrykańskich. Stara się wreszcie odpowiedzieć na pytanie, dlaczego doszło do pojednania zbuntowanego komesa z cesarzem i jego matką.

Rozdział piąty (s. 87–103) omawia końcowy etap działalności Bonifacjusza, którego kulminacją jest bezpośrednie starcie z Aecjuszem i jego wojskami pod Rimini. Autor drobiazgowo omawia przyczyny bitwy i analizuje relacje jej dotyczące, starając się odtworzyć rzeczywisty obraz. Sporo miejsca poświęca też analizie następstw, jakie niosło ze sobą to wydarzenie, począwszy od śmierci Bonifacjusza (której okoliczności stara się ustalić, pomimo sprzeczności w źródłach), na daleko idących konsekwencjach o charakterze politycznym skończywszy.

Rozdział szósty (s. 105–114) poświęcony jest dalszym losom Sebastiana – zięcia i najbliższego współpracownika Bonifacjusza, który po jego śmierci stał się w zachodniej części cesarstwa osobą niepożądaną i w obawie przed zemstą ze strony Aecjusza resztę swojego życia spędził jako żołnierz najemny. Autor stara się odtworzyć prawdopodobne koleje losu i szlak

RECENZJE

bojowy, jaki przebyli Sebastian i jego ludzie, począwszy od ucieczki do Bizancjum przez walki ze stronnikami Aecjusza po powrót do Afryki i egzekucję z rozkazu Gejzeryka. Badacz stara się odnaleźć i dopasować do siebie wiele relacji, z których duża część nie wspomina imienia Sebastiana, ale zapewne odnosi się do jego poczynań. Próbuje też wyjaśnić motywy działania nieszczęsnego dowódcy.

Książkę zamyka krótkie podsumowanie (s. 115–121), w którym J.W.P. Wijnendaele dokonuje ponownej oceny postaci Bonifacjusza i jego działalności oraz jej wpływu na dalszą historię Cesarstwa Rzymskiego. Wskazuje główne przyczyny nieprzychylnego dla komesa obrazu jego osoby, jaki przekazują stronnicy w swojej ocenie, często mocno niedoinformowani i powielający istniejące relacje autorzy starożytni.

Recenzowana praca to przykład doskonale przygotowanej biografii. Autor wielokrotnie poddaje krytyce i rewizji utarte poglądy, dotyczące zarówno samej postaci Bonifacjusza, jak i wydarzeń, w których brał udział (np. przebieg i znaczenie bitwy pod Rimini). Na nowo analizuje i interpretuje relacje źródłowe, starając się możliwie jak najlepiej odtworzyć przebieg wydarzeń (np. śmierć Bonifacjusza, wypowiedzenie przez niego posłuszeństwa Rzymowi, działalność Sebastiana). Wreszcie, na podstawie nawet najdrobniejszych wzmianek źródłowych, stara się odtworzyć mniej znane etapy z życia komesa (np. początki kariery, służba w Afryce na stanowisku trybuna). Wiele miejsca poświęca analizie korespondencji z Augustynem, starając się dać na tej podstawie jak najpełniejszy obraz tego, jakim człowiekiem był Bonifacjusz i co kierowało jego postępowaniem.

Na uwagę zasługuje obiektywizm autora, który, omawiając każdy problem w sposób wyważony, prezentuje i komentuje teorie innych badaczy, a przedstawiając swoje zdanie na dany temat, wyczerpująco i przekonująco je argumentuje. W rezultacie otrzymujemy kompletne, zniuansowane, a w wielu kwestiach na nowo zrewidowane i uaktualnione spojrzenie na osobę i działalność jednego z ostatnich komesów Afryki.

Kamil Welna
Uniwersytet Wrocławski
kamil.welna1990@wp.pl
ORCID: 0000-0002-9667-5357